

Роман
ІВАЊИЧУК

Через перевал

Химерний роман

Харків
«ФОЛІО»
2021

ЧАСТИНА ПЕРША

МОРЕ

I

Теплохід «Ренесанс» долав відстань від Стамбула до Ізміра. За кормою біліла роздERTA навіл шумовинна дорога, й Северинові, який стояв, спершись на борт, здавалося дивним, як та широка срібна смуга не стуляється й не зникає, нібито корабель розпорює носовим вістрям не воду, а схоплену холодом шкоринку магми, що он сталевовилискує під вечірнім небом, і тільки борозна, прокладена від корми до небокраю, нагадує, що десь там, у глибинах земного нутра, кипить, бурлить і вихоплюється на поверхню гарячими пухирями розпечена до білого лава.

Прокладена в безмежжі моря дорога заспокоювала Северина: роздратування після перемовки з московським письменником Борисом у конференц-залі теплохода пригасло, проте в душі осіла гіркота, спричинена поведінкою поетів, які перетворили літературну дискусію на шабаш, і він знову відчув нехіль до молодих колег, хоча дотепер завше намагався їх зрозуміти.

А вони, з любові до старшого побратима, в доволі фамільярний спосіб відібрали від нього справжнє прізвище — це сталося давно, й Северин уже встиг звикнути, що його називають то Старим, то Татусем, а от прізвисько «Майстер» узяв собі за псевдонім. Такий титул не вивищував його над іншими, але й не принижував: це тверде, цупке й красиве слово означало передовсім працьовитість

і вміння — скільки ж то треба було колись ремісним пар-
тачам навчатися й трудитись, щоб витворити свій май-
стерштик і тим здобути право називатися Майстром!
Працьовитості Северинові ніколи не бракувало, а вміння
начебто само прийшло до нього, й він устиг досі видати
друком не один свій майстерштик, за що втішався повагою
серед колег і читачів.

Северинові не хотілося вертатись до душної кон-
ференц-зали, в якій розперезалися поети: поважне зі-
брання учасників круїзу продовжувалось тепер у здича-
вілому гаморі, який напевно не стихне до пізньої ночі.
Так завершувалася подорож письменників, що мала
романтичну назву «Зустріч між трьома морями напе-
редодні Третього тисячоліття» і була організована Цен-
тром Світового Відродження, розміщеного в Салоніках.
Мандрівка на теплоході «Ренесанс», в якій взяли участь
п'ятсот представників європейської творчої еліти, під-
ходила до кінця.

Небо темнішало і врешті всіялося зорями, море стало
чорним, і тільки дорога, що розполовинила безмежний
водний простір, ніяк не згасала — певне, планктонна жив-
ність так фосфоризує; світляна дорога перетинає гладінь
і зникає в безконечності — а може, то відбивається у воді
Чумацький Шлях, що он паралельно до морського мчить
небосхилом, і немає йому краю, і морській дорозі теж кін-
ця немає; а що таке — кінець, що за ним, як те ніщо на-
зивається, що ж то все-таки за мана — та безконечність,
як її збагнути і чому хочеться її здолати і пропасти в ній?
А може, то безсмертя? А що таке безсмертя — де ж йому
кінець?

Ні, ні, подібні думки непосильні для людського мозку.
Адже вони народжуються не в просторі і не в часі — то
нематеріальна субстанція, яка не має вимірів, а все одно

хочеться її збагнути: що ж то врешті-решт за категорія — оте безмежжя, чому воно заманює до себе, немов провалля самогубця?

Не міг собі пояснити, з якої причини цієї миті так болісно дійняли його думки про безмежність: чи то куций життєвий шлях зримо явив йому свою межу, чи то буття на нім утратило сенс: творча енергія вичерпалась, а з небуття прозирнула до нього темна влада вічності?

Майстер Северин уперше відчув страх перед тією владою, хоч добре усвідомлював: неминучості боятися марно. Проте щораз то дужче мучив його депресивний стан, й він сердився на себе, що резигнація почала добиратися до нього саме тепер — після щойно виголошеної доповіді про подорож Андрія Первозваного до осердя першої цивілізації над Дніпром.

Северин читав лекцію українською, її перекладав англійською поліглот Анатолій; доповідь зацікавила слухачів, бо вона навспак повертала усталений погляд, якого ніхто досі не зважувався піддавати сумніву: первісний шлях між Гіперборесєю і Півднем проклали не варяги, які, мовляв, безперешкодно перетинали недержавні простори, заселені напівдикими номадами, а перший учень Христа Андрій Первозваний, він знав від ольвійських купців, що у верхів'ях Дніпра, між Россю та Ужем, процвітає держава Оріяна...

Доповідь викликала дискусію в залі, її розпочала знайома Северинові норвежка Гелена Краг. Вона говорила російською, зрештою, перейшла на англійську, видно, ця мова давалася їй значно легше.

«Отже, наскільки я знаю, племена, які кочували від Ітіля до Гіпоніса, були не тільки бездержавними — вони не мали ні своїх богів, ні гімнів, ані знарядь праці — тільки луки, списи й кінські табуни, а вождів запрошували

з Півночі, бо самі не вміли в себе порядкувати, золоті ж прикраси для своїх жон замовляли у греків...»

«Неправда це, шановна пані Гелено! — гаряче заперечив Северин. — Ті золоті прикраси та пекторалі, що ми їх нині знаходимо у скіфських могилах, — то робота оріянських майстрів: самородного золота греки не мали, зате його незліченно було в Оріяні — чей український гетьман Павло Полуботок, який поклав свій скарб у англійський банк, добував його не на дні моря, а в українській землі, яка колись називалася оріянською, і не греки оріянам, а оріяни грекам продавали оброблений золотий товар».

«Важко в це повірити... А чим доведете, що в тій, як ви кажете, Оріяні, існував аж такий високий рівень культури?»

«А хоч би тим, що далекі наші предки мали свою мову — санскрит, з якою споріднена нинішня українська, про що свідчать санскритські лексеми: буд — будити, від — відати, род — родити, а ще — грива, карк, карб, мара, пан; і письмо своє мали у вигляді рун, які досліджував наш учений Вагилевич, а теж російський академік Погодін... Мали оріяни своє верховне требище в Святошині, й знав Андрій Первозваний, що вони сповідують єдиного бога Рода, який був для них таким самим божеством, як для гебреїв Ягве, і визнавали вони божу триєдиність: ми й донині тричі благословляємо своїх дітей троєперстям, тричі цілуємося при зустрічі, тричі спльовуємо проти злих сил... Ішов Андрій землею, де панувала споконвічна монотеїстична цивілізація, з якої легко могла розповсюдитися Христова наука в землях примезних. І побачив апостол сприятливий хліборобський край, де ратаї обробляли поле, не знімаючи з-за спин луків та сагайдаків, і списами волів поганяли...»

«Свежо преданіє, но верітса с трудом! — вигукнув із залу стрижений під щіточку чоловік — був це московський письменник Борис, з яким Северинові доводилося вже дискутувати якомсь за обіднім столом. — Отож хочу спитати вас, шановний доповідачу: проти кого так ревно озброювалися оріяни в ті часи, коли їхні землі простягалися аж до Скандинавії, й були вони цілісним плем'ям?»

«Оріяна сягала лише до межі світів, — відказав Северин, — і пролягала та межа уздовж русла Десни: за нею, осторонь прокладеного Андрієм Первозваним шляху, жили дикі роші... І скажу вам: нащадки рошів, які свій родовід давно втратили, нині намагаються пройти супротивним до Андрієвого шляхом, який називають варязьким, і приєднатися до оріянської, а то й трипільської культури. Щоправда, до такої агресії спричинилася таки Києво-руська держава, котра, як і кожне імперське утворення, мусило розпастися через жадобу чужих просторів, і стали північні племена тим шматком землі, яким руська імперія вдавилася. Але ж історія має властивість повторюватися, і в нинішньому випадку вона підтвердила закон неминучої загибелі метрополій: остання на світі імперія впала на наших очах, не стравивши української землі, що в сиву давнину називалася Оріяною і яку нащадки рошів протягом століть намагалися асимілювати...»

Запала в конференц-залі глуха мовчанка. Северинова відповідь спантеличила присутніх — усі зрозуміли, кого стосуються ці інвективи, й розвивати драстичну дискусію нікому не хотілось. Борис теж мовчав, не знаходячи аргументів для суперечки, та по хвилі ніби отямився, вигукнув:

«Асиміляція, шановний колего, — процес прогресивний, бо з якої б то причини інтеграція стала нині такою

популярною в Європі? Асиміляція зміцнює державні утворення!»

«А з ким ви збираєтеся асимілюватись? — запитав Северин. — Може, з китайцями — їх же набагато більше, ніж росіян».

Знову запала незручна мовчанка. Порушили її молоді поети: їм чужі були роздуми Северина, й не розуміли вони або ж не хотіли розуміти сенсу суперечки, й це пригнобило Майстра, чей він завжди спілкувався з молодими й розраховував на їхню підтримку.

Северин просто-таки розгубився: виступи поетів, спочатку несміливі, за мить переросли в гармидер, незлагодженість, крик, сум'яття, вони вибігали на середину конференц-зали, метушилися, перепиняючи один одного, вигукуючи кожен своє, й ніхто нікого не слухав; декламації мінялися співами, несамовите жестикулювання ставало схожим на ритуальні танці аборигенів, енергія молодих людей була справді негативною і виборсувалась з їхніх грудей, очей, ротів протестом невідомо проти кого; шабаш не вщухав, і ніхто розшалілих не вгамовував, — Северин довго не міг збагнути, що, власне, стало причиною такого розгардіяшу, аж поки не прийшло до нього усвідомлення, що вдаваній благопристойності, в яку юні самі себе зашнурували на цілий місяць, беззмстовній, з їхнього погляду, бовтанці на трьох морях прийшов кінець.

Терпець увірвався: прісна атмосфера позірного примирення між поколіннями перемінилася в гримучу суміш, в бунт проти моралізаторства, дидактики, премудрого філософування згрибілих стариганів і передовсім проти нього, Майстра Северина, який своєю доповіддю ніби намагався загнати їх у безпросвітне минуле, у давню хліборобську цивілізацію — а тим часом уже інша, індустріальна, наближається до свого кінця, й настає нова —

інформаційна, інтернетна, комп'ютерна, космополітична, тож немає їм, молодим, діла до прадавніх шляхів, якими ступали їхні предки, їздили волами, де світили скіпками, обробляли землю сохою, мандрували то пішки, то на верблюдах і складали пісні про любов до річки, стежки, калини, ромашки. Ой, та спасибі вам, наші дорогі родителі, за те, що вивели нас з буколічного мрева на дорогу прогресу, а ми вже його самі, без вас, удосконалимо, розвинемо, тільки відступіться з вашою остогидлою політикою, заквашеною патріотизмом, дайте нам нарешті свободу!

Северинові хотілося вибігти із зали — й не тільки через спротив цьому хаосові, що розшалівся на подіумі, більше — через раптове відчуття чужості до нової реальності, яка увірвалася в традиційний плин буття його покоління, і трощить вона і ламає віковічні підвалини, освячені Богом; проте не міг зрушитися з місця, ніби та чужа сила прикувала до крісла й була дужчою за його звички, віру й переконання, а зрештою, вона й зацікавила Майстра: він вглядався в бедлам і поволі почав вбачати в ньому певний сенс. Конференц-зала начебто перетворилася на танцювальний майданчик, де пари раптом змінили розмірений ритм аргентинського танго з наперед визначеними па, із записаними на нотному папері музичними тактами, від яких відступитися ніхто не мав права, — на шалений рок-н-рол, котрий у процесі танцювального руху сам витворює нові фігури й ритміку, й танцівники стають учнями одне в одного: партнер від партнера миттю переймає найменший порух і творить свій — несподіваний і новий.

Й налагоджувалася в залі певна гармонія: поети з різних країн, виступаючи, ніби продовжували думку один одного, хоч і не розуміли мови, — так народжувалася нова поезія, що відрізнялася від тієї, яка доступна була

Северинові, приблизно так, як відрізняється від симфонічної музики джаз.

Та врешті втомила Майстра творчість молодих, в якій панував тільки ритм, — він вийшов із зали, подався палубою на бак і, спершись на борт, вдивлявся в безкінечність срібної дороги, що пропадала за кормою.

І згадався йому в цю мить романтичний і неймовірно трагічний випадок, який, зрештою, ніколи не зникав з пам'яті: трапилось це під час армійської служби на Кавказі — над Каспійським морем у Ленкорані.

Стояли на узбережжі в літніх таборах, солдатам дошкулювала зморна спека, а ще більше — нестерпна муштра; надія діждатися від озлоблених сержантів-фронтівиків, затриманих на службі понад термін, хоча б найменшої полегші, була марною — мусив Северин усе те витримати, бо мав світлу мрію вернутися колись додому й поновитися у Львівському університеті, з якого був виключений за неблагонадійність. А татарин Мансур стерпіти капральських знущань не міг: він наpomпував камеру з колеса «студебекера», стягнув її на воду й сказав пошепки до Северина: «Прощай, друже, може, я доберусь до Тебрізу в Ірані». На морі розгулявся бриж, хвилі горнулися від берега, начебто море хотіло вступитися з червоних пісків, — і понесли вони в безвісті плавця. Северин дивився, як маліє силует людини на камері, він не міг повірити, що Мансур насправді зважився на дезертирство, а хвилі відганяли камеру все далі й далі, й урешті чорна цятка зникла за білими гребінцями... Солдат опинився на волі.

Майстер вдивлявся в білу смугу, що протягла сталеву гладінь моря, й думав про свою майбутню свободу в безконечності... А вона ось тут: переступиш борт і дезертируеш з життя, яке стає чимраз більше несприйнятливим і незрозумілим...

Хтось діткнувся теплою долонею до його ліктя, Северин здригнувся й побачив, як із сутінку проступає, наближаючись до самих його очей, смагляве обличчя жінки з розкосими очима — й огорнула Майстра тиха радість: була то люба йому товаришка в круїзі — ескімоска Йоганна з Гренландії.

«Ваша доповідь мене вельми зацікавила: перекладіть її англійською мовою... Я прийду нині за нею», — сказала Йоганна і зникла в темряві.

II

...Вересень огорнув Атени духотою, безмежне місто, схоже на кар'єри з велетенськими кубами брил, розпеченими спекою до білоти, безладно збігало з гірських схилів і тлумилось у низовині; будинки наповзали один на одного, кваплячись допасти до свіжості Пірейського порту, захарашеного щоглами кораблів, крізь які виднілася яскрава блакить Егейського моря, то тут то там позначеного крайцями вапнисто-білих островів. У центрі міста вивищувався Акрополь, увінчаний величною колонадою Парфенону, а на зовсім непоштивій віддалі від житла Атени-Паллади, внизу, кипів брудний, пітний і крикливий атенський ринок — місто задихалося від жаріні й смогу, тільки на його околиці, на гірській межі, підвелася до самої слави небес гора Лікабет з храмом Святого Юрія на вершині й модерним готелем на призьбі південного схилу — тут було прохолодно, з гір струменіли потоки повітря, що пахли льодом, й зупиняли вони в підніжжі, зарослому диким помаранчевим гаєм, нестерпну спеку.

До готелю «Лікабет» з'їжджалися з країн балтійсько-чорноморського ареалу письменники; на них чекав у Піреї

ЗМІСТ

Частина перша. МОРЕ	5
Частина друга. ГРАЖДА	77
Частина третя. ЗАМОК	150
Примітки. <i>Василь Габор</i>	220